

Podmornički rat

The Submarine War

Ante Jelavić

Split
e-mail: ajelavic@inet.hr

UDK623.8:355

Stručni članak / Professional paper

Rukopis primljen / Paper accepted: 5. 2. 2013.

Sažetak

U ovom radu autor prikazuje institut podmorničkog rata, njegovo podrijetlo i povijesni razvitak.

Podmornički rat je povezan s ratovanjem općenito, njegov je sastavni dio i pripada zabranjenim načinima rješavanja sporova. Podmornički rat su samostalne akcije podmornica ili u suradnji s površinskim ratnim brodovima i mornaričkim zrakoplovstvom protiv neprijateljskih trgovačkih i ratnih brodova te podmornica, a u suvremenim uvjetima i protiv objekata na kopnu. Postoje dvije vrste podmorničkog rata: ograničeni i neograničeni podmornički rat. Ograničeni podmornički rat je podmornički rat koji je ograničen određenim pravilima, a neograničeni podmornički rat je podmornički rat u kojem se zaraćene strane ne pridržavaju pravila podmorničkog ratovanja. Podmornički rat ima određene specifičnosti: prva specifičnost je ratište koje obuhvaća morsku površinu, podvodni i zračni prostor, druga specifičnost je podmornica kao sredstvo ratovanja. Premda se podmornica kao posebna vrsta ratnog broda koristila još u Prvom svjetskom ratu i na nju su se primjenjivala sva pravila koja vrijede za ratne brodove, pravila podmorničkog ratovanja definirana su tek između dva svjetska rata. Unatoč postojanju ovih pravila, dolazilo je do čestih primjera kršenja ovih sporazuma.

Summary

In this article the author presents the institute of submarine war, historical development, its origin and character. Submarine war is closely connected with war in entirety and is its component part.

Submarine war is defined as independent submarine, or cooperative warship and naval airplanes actions against enemy merchant ships, warship and submarines, even land objects. There are two types of submarine war: restricted and unrestricted submarine war. Restricted submarine war is war limited by legal rules of submarine war. Unrestricted submarine war is war in which the parties do not respect rules of submarine war. Submarine war has two specific features. First feature is submarine as means of war, and second is battlefield including internal sea waters, territorial sea and high seas, seabed, and even the airspace above sea surface. Although submarine as special sort of warship was used during the First World War, and the same rules applied to it as for warship, the rules of submarine war were defined in a period between the First and the Second World War. Although these rules had been defined, there were many examples of violation of these rules.

UVOD / Introduction

U ovom radu поближе se opisuje institut podmorničkog rata, njegovo podrijetlo i priroda.

Podmornički rat čini cjelinu zajedno s kopnenim i zračnim ratovanjem, pa se na njih odnose sva primjenjiva pravila o ratovanju koje su zaraćene strane obvezne poštovati, ali postoje i određena pravila koja kao *lex specialis* vrijede za ratovanje na moru, a jednako tako i za podmorničko ratovanje.

Ovaj rad podijeljen je u šest dijelova. U prvom se dijelu definira podmornički rat, njegove vrste i specifičnosti. Podmornički rat predstavljaju samostalne akcije podmornica ili u suradnji s površinskim ratnim brodovima i mornaričkim

zrakoplovstvom, protiv neprijateljskih trgovačkih i ratnih brodova te podmornica, a u suvremenim uvjetima i protiv objekata na kopnu. Drugi dio prikazuje podmornički rat tijekom Prvog svjetskog rata. Premda je prvo djelovanje podmornice zabilježeno u sedamdesetim godinama 18. stoljeća, do ubrzanog zamaha podmorničkog djelovanja dolazi tek u 20. stoljeću. Treći dio posvećen je pravnom statusu podmornice. Podmornica kao relativno nov institut međunarodnog prava nije do Prvog svjetskog rata izričito bila regulirana propisima međunarodnog prava. Određene teze o upotrebi podmornice pojavljuju se već početkom dvadesetog

KLJUČNE RIJEČI

podmornički rat
podmornica
rat
Londonski protokol
Nyonski sporazum

KEY WORDS

Submarine War
Submarine
War
London Protocol
Nyons Contract

stoljeća, no tek između dva svjetska rata održavaju se razne međunarodne konferencije, koje su kao rezultat polučile ugovore o pravnom reguliranju podmornice. Četvrti dio stavlja naglasak na podmorničkom ratovanju tijekom dvaju svjetskih ratova. Aktivnosti talijanskih i njemačkih podmornica u španjolskom građanskom ratu imale su kao posljedicu sklapanje Nyonskog sporazuma, o čemu će također biti riječi. Peti dio stavlja naglasak na djelovanje podmornica tijekom Drugog svjetskog rata. U tom razdoblju podmorničko ratovanje doživljava svoj vrhunac, jer tada dolazi do vođenja neograničenog podmorničkog rata. Šesti dio analizira

stavove prema podmorničkom ratu. U tom će dijelu biti riječ o analizi presude admiralu Dönitzu, mišljenja pisaca o Londonskom protokolu i zakonska rješenja o upotrebi podmornica u ratu.

Sedmi dio analizira upotrebu podmornica u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, da bi se zaključno dali prijedlozi za unapređenje statusa podmornice.

DEFINICIJA PODMORNIČKOG RATA / *Submarine war-the definition*

Podmornički rat predstavljaju samostalne akcije podmornica (pojedinačno ili u sastavima) ili u suradnji s površinskim ratnim brodovima i mornaričkim zrakoplovstvom, protiv neprijateljskih trgovačkih i ratnih brodova te podmornica (protupodmorničke podmornice), a u suvremenim uvjetima i protiv objekata na kopnu¹. Pogodan je za napad na protivničke pomorske komunikacije kojima se prevoze materijalne i ljudske rezerve².

Pojam „podmorničkog rata“ neodvojiv je od pojma „podmornice“. Podmornica je plovilo konstruirano za podvodnu plovidbu, prvenstveno za vojne (izvid, napad, polaganje mina, diverzija, opskrba, spašavanje, posebni zadaci), a izuzetno i za civilne svrhe³. Opća i nacionalna enciklopedija definira podmornicu kao plovilo koje može ploviti po površini ili ispod površine vode⁴. Ovdje je ispušten bitan element podmornice, a to je njezina namjena – pomorsko ratovanje, što autor smatra bitnim nedostatkom. Podmornice su građene uglavnom u vojne svrhe kako bi mogle napasti neprijateljske brodove i neprimjetno doploviti u neprijateljske vode, što se posebice dešavalo tijekom Prvog i Drugog svjetskog rata. Drugi

pojam s kojim je „podmornički rat“ povezan je „međunarodni oružani sukob“. Međunarodni oružani sukob obuhvaća „sve slučajeve objavljenog rata, svaki oružani sukob koji izbije između dviju ili više država-stranaka Ženevske konvencije, čak i ako jedna od njih nije priznala ratno stanje, sve slučajeve okupacije čitavog ili dijela područja jedne države, čak ukoliko ta okupacija ne naiđe ni na kakav vojni otpor, te naposljetku sukobe u kojima se narodi bore protiv kolonijalne dominacije i strane okupacije i protiv rasističkih režima, koristeći se pravom naroda na samoodređenje. (čl.2. Konvencije za poboljšanje statusa ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu od 12. kolovoza 1949. godine) Ovdje valja napomenuti da je međunarodni oružani sukob, a jednako tako i podmornički rat zabranjen način rješavanja međudržavnih sporova. Opća svrha podmorničkog rata je slabljenje vojne i pomorske moći protivnika. Postoje dvije specifičnosti podmorničkog rata. Prva se sastoji u tome što se podmornički rat vrši isključivo uz pomoć podmornica kao glavnog ratnog sredstva, dok ostali subjekti (površinski ratni brodovi i vojni zrakoplovi) mogu služiti kao asistencija. Druga specifičnost je prostor podmorničkog rata, koje je ustvari prostor pomorskog rata. „Pomorsko ratište obuhvaća unutarnje morske vode i teritorijalno more između strana u sukobu, otvoreno more i vazdušni prostor između tih morskih površina“ (čl. 353. Uputstva oružanim snagama Jugoslavije o primjeni međunarodnog ratnog prava). U pravnoj literaturi postoje suprotna stajališta o pojmu pomorskog ratišta. Andrassy smatra da zračni prostor ne može biti dio pomorskog ratišta⁵. Perazić smatra zračni prostor dijelom pomorskog ratišta⁶.

Vojni leksikon navodi da „Pomorsko ratište obuhvaća površinu određenih oceana i mora s otocima s priobaljem, njihov podvodni i zračni prostor, u kojima se izvode operacije snaga Ratne mornarice, zajedno i u suradnji s ostalim vidovima Oružanih snaga“. Danas treba uzeti u obzir da se suvremeni rat vodi paralelno na površini mora, ispod nje i sve učestalije u zračnom prostoru iznad pomorskog ratišta⁷. Autor želi istaknuti i

⁵ Andrassy, Juraj: *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1978, str. 577.

⁶ Perazić, Gavro: *Međunarodno ratno pravo*, Beograd, 1986., str. 175.

⁷ Nerijetko i podmornice bombardiraju zrakoplove. Tako su austrougarski hidroavioni dana 15. rujna 1916. godine potopili kod Boke Kotorske francusku podmornicu *Foucault*.

definiciju pomorskog ratišta iz Pomorskog leksikona koja pomorsko ratište definira kao „dio općeg ratišta koji obuhvaća šire područje na vodi i pod vodom, pripadni obalni pojas i zračni prostor nad njima“⁸. Postoje sljedeći tipovi podmorničkog rata: neograničeni i ograničeni podmornički rat. Ograničeni podmornički rat je rat koji je podložan određenim pravilima međunarodnog prava. Neograničeni podmornički rat je rat koji se vodi suprotno pravilima međunarodnog prava.

Prvi napad podmornice na površinski brod dogodio se u vrijeme američkog rata za neovisnost (1775-1783. g.) kad je američka podmornica *Turtle* bezuspješno napala usidrenu britansku fregatu *Eagle* ispred New Yorka⁹. Potkraj 19. stoljeća dolazi do ubrzane izgradnje podmornica, ali ne i određivanja njihove uloge. Tada dolazi do pojave dvaju različitih struja. Prva se zove *Mlada škola*, koja je nastala u Francuskoj, a osnivač joj je bio admiral Hyacinte Aube. Po njezinom mišljenju pojava podmornica trebala je izmijeniti u potpunosti rat na moru. Drugu struju predvodio je ministar njemačke mornarice Alfred von Tirpitz, koji je početkom 20. stoljeća podržavao stav da podmornice nisu potrebne, a potom je postao njihov gorljivi pobornik. U Grčko-turskom ratu dolazi do prvog napada podmornice na ratni brod. Tada grčka podmornica *Delfin* 1912. potapa tursku krstaricu *Mecidiye*.

PODMORNIČKI RAT 1914.-1918. / *Submarine war 1914-1918*

Pred sam početak Prvog svjetskog rata (28. srpnja 1914.) broj podmornica je iznosio 226 podmornica u opremi i 101 u izgradnji. Centralne sile (Austro-Ugarska i Italija) imale su ukupno 35 podmornica (9 u izgradnji), a Sile Antante (Velika Britanija, Francuska, Rusija, Italija, SAD) su imale ukupno 246 podmornica (92 u izgradnji)

Postoje tri faze podmorničkog rata :

Prva faza je trajala do veljače 1915. g. Dolazi do rjeđih napada na trgovačke brodove, a prije potapanja osigurali su se uvjeti za spas posade broda. Na početku prvog svjetskog rata zaraćene strane dale su izjavu da će se pridržavati propisa

⁸ V. *Pomorsko ratište*, Pomorski leksikon, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1990. str. 674.

⁹ Brodie, B: *A guide to the naval strategy*, Princeton, 1944, str. 15. Odgovor na to bio je napad južnjačke podmornice *David* na sjevernjački monitor *New Ironside* 1813. godine kod Charlestone. Vidi odr. *David*, Pomorski leksikon, Jug. leksikografski zavod, Zagreb, 1990. str. 164.

Londonske deklaracije iz 1909. g. Ova faza je faza ograničenog podmorničkog rata. Početkom rata njemačke podmornice patrolirale su uglavnom ispred svoje baze Helgoland, da bi postupno širile ratne zone (područja u kojem se brodovi koji plove izlažu vlastitom riziku zbog položenih mina ili ratnih operacija) na Sjeverno more do linije Scapa Flow-Stawanger. Tada njemačke podmornice neuspješno napadaju transportne brodove, pritom čak i gube dvije svoje podmornice, dok britanske podmornice E-2 i E-11 potapaju stari bojni brod *Hajrudin Barbarossa*. U rujnu 1914. godine njemačke podmornice postižu prvi uspjeh. Njemačka podmornica U9 potapa britanske oklopne krstaše *Aboukir*, *Hogue* i *Cremsey* koji su plovili između ušća Temze i nizozemske obale¹⁰. Podmornica U-17 potom je u listopadu 1914. potopila trgovački brod *Glytra* u Irskom zaljevu. Velika Britanija tada 2. studenog 1914. godine proglašava prostor Sjevernog mora ratnom zonom, čime se prekida njemački pomorski promet i onemogućuje plovidba neutralnih brodova u Njemačku.

Druga faza trajala je od veljače 1915. g. do veljače 1917. g, a započinje podvodnom blokadom Velike Britanije. Objava blokade donesena je 4. veljače 1915. g., proglašavajući sve vode koje okružuju Veliku Britaniju ratnom zonom¹¹. Odgovor Britanaca bila je Uredba o blokadi koja je donesena 11. ožujka 1915. g., a zabranila je plovidbu prema njemačkim lukama i iz istih. Za brodove koji bi se zatekli u takvoj plovidbi predviđena je pratnja u engleske luke, ukrcaj tereta u istima, a eventualno i zadržavanje samih brodova u lukama. Saveznici su imali plan onemogućiti trgovinu Njemačke neutralnim zemljama te su nagovarali neutralne države da prekinu promet s Njemačkom. U prvom tjednu blokade njemačke podmornice potopile su sedam trgovačkih brodova¹² (od toga dva neutralna). Pojačavali su se protesti neutralnih zemalja zbog ovakvog ponašanja Nijemaca¹³. Autor

¹⁰ Važno je napomenuti da su potopljeni brodovi plovile bez odgovarajućeg protupodmorničkog osiguranja.

¹¹ Važno je reći da je njemački car u početku bio protiv proglašavanja blokade, ali ga je neuspjeh na zapadnom frontu ponukao da istu proglasi.

¹² Među potopljenim brodovima bili su britanski brod *Hisperian*, talijanski brod *Ancona*, nizozemski brod *Tubantia*, itd.

¹³ Proteste su ulagali Velika Britanija i Francuska (1. ožujka 1915.), SAD (15. veljače 1915.) i Nizozemska (12. veljače 1915.). Vidi o tome поближе: Radojković, Miloš: *Rat i međunarodno pravo*, Beograd, 1947., str. 115.

ove proteste smatra ispravnim jer podmornica kao vrsta ratnog broda ne smije napasti trgovačke brodove, već samo ratne. Napad na trgovačke brodove je nedozvoljen, pošto su trgovački brodovi izuzeti od napada. Nijemci potom ruše britanske putničke brodove *Lusitania* i *Arabic*, nakon čega Njemačka vlada donosi odluku o zabrani potapanja putničkih brodova svih zastava. Godine 1916. njemačke podmornice vodile su neograničeni podmornički rat, tako što su podmornice sudjelovale zajedno s flotom u više napadačkih operacija¹⁴. U ovoj fazi Nijemci su potopili ukupno 359 savezničkih i neutralnih trgovačkih brodova ukupne tonaže 900 000 BRT. Britanska podmornica E-9 je srušila njemački bojni brod *Prinz Adalbert*, u lipnju 1915. g. kod Baltika. Ruske podmornice djeluju na relaciji Švedska-Njemačka vodeći ograničeni podmornički rat, potopivši pritom 15 trgovačkih brodova. U ovom razdoblju podmornički rat nije bio potpuno ograničen, već je postojao povremeno ograničen, a povremeno neograničeni podmornički rat. Tijekom ovih dviju faza javljaju se dvije skupine mišljenja u teoriji međunarodnog prava. Prva je osuđivala njemačke postupke u podmorničkom ratu kao suprotne međunarodnom pravu. Ova teorija se može nazvati savezničkom, odnosno europskom. Druga teorija, koja je suprotna prvoj je tzv. njemačka teorija koja opravdava postupke njemačkih podmorničara pravom represalija protiv Engleske, koja je postavljanjem mina po otvorenom moru spriječila trgovinu Njemačke s drugim državama. Ni ovaj argument autor ne drži opravdanim, pošto su upravo Nijemci tijekom prve faze podmorničkog rata postavljali mine duž Sjevernog mora¹⁵. Prema shvaćanju njemačkih teoretičara, podmornica je novo sredstvo ratovanja i samim time ne podliježe pravilima postojećeg ratnog prava te se u skladu s time zbog svoje povredljivosti ne može držati pravila pljenidbenog prava. Ovu teoriju je kritizirao Paul Fauchille, a i ostali stručnjaci navodeći da je neshvatljiv argument njemačke teorije prema kojoj status podmornice još nije reguliran

¹⁴ Tako je u ožujku 1916. godine 14 podmornica sudjelovalo u napadu na engleski grad Lowestoft, a u napadu na Sunderland u lipnju 1916. sudjelovale su 24 podmornice. Vidi: Prikrić, Boris: *3000 godina pomorskog ratovanja*, Nakladni zavod Znanje, Zagreb, 1985., str. 113.

¹⁵ Čak 227 minskih prepreka postavile su njemačke podmornice u Sjevernom moru.

pravilima međunarodnog prava¹⁶. Prema njihovom mišljenju, status podmornice je već reguliran međunarodnim konvencijama o statusu ratnog broda tijekom pomorskog ratovanja. Prema mišljenju Mijuškovića, podmornica je od samih početaka definirana kao ratni brod jer ima sva njegova obilježja koja mu pripadaju po međunarodnom pravu¹⁷. I autor se priklanja tzv. savezničkoj teoriji, jer i sam smatra da je podmornica ništa drugo nego posebna vrsta ratnog broda, pošto ista ispunjava sva četiri uvjeta iz definicije ratnog broda¹⁸.

Treća faza počinje od veljače 1917. g. do kraja rata u studenom 1918. g. U ovom razdoblju Nijemci su vodili neograničeni podmornički rat. Do neograničenog podmorničkog rata dolazi zbog prakse sve većeg naoružavanja trgovačkih brodova. Njemačka odluka se zasnivala na procjeni Admiralštaba da će mjesečnim potapanjem 600 000 BRT brodovlja za pet do šest mjeseci biti potopljena 1/3 tonaže angažirane za opskrbu britanskih otoka. Prva žrtva takvih postupaka je francuski brod *Sussex*. U veljači 1917. g. sva mora oko Engleske, Francuske i Sredozemlja su proglašeni zabranjenim prostorima u kojima će se upotrijebiti oružje protiv pomorskog prometa. Brod raspoloživih njemačkih podmornica ubrzo je narastao na 140. Do lipnja 1917. g. njemačke podmornice potopile su 3 193 000 BRT savezničkog brodovlja. Tada dolazi i do otkrića hidrofona – sredstva kojim se lakše otkrivaju podmornice, uvođenje konvoja i razvoj novih protupodmorničkih sredstava. Među tim sredstvima bili su tzv. *brodovi-zamke* (Q-ship). To su bili trgovački brodovi manje tonaže i bezazlena izgleda koji su plovili predjelima najveće djelatnosti podmornica¹⁹. Sva ta otkrića bila su bitna u rušenju njemačkih podmornica. Ključni trenutak preokreta u podmorničkom ratu bio je ulazak Sjedinjenih Američkih

¹⁶ Vidi o tome поближе: Fauchille, Paul: *Traite de International Droit Public*, II, Paris, 1924. str. 457-458.

¹⁷ Mijušković, Bogoljub: *Međunarodnopravni aspekti podmorničkog rata*, Pomorski zbornik, br. 26., 1988, str. 353.

¹⁸ Ratni brod je brod koji pripada oružanim snagama neke države i nosi vanjske znakove raspoznavanja takvih brodova njegove državne pripadnosti, pod zapovjedništvom je časnika koji je u službi vlade te države i čije je ime upisano u odgovarajući popis časnika ili u drugu ispravu jednakog značenja i čija je posada podvrgnuta pravilima vojne stege. (čl. 29. Konvencije o pravu mora (1982))

¹⁹ Prilikom pojave podmornice jedan dio posade bi glumio paniku i napuštao brod, a drugi bi se sakrio uz topove. Kada bi brod bio napušten, podmornica bi mu se približila radi pregleda, na što bi brodovi uzvratili vatrom.

Država u rat. Tada se ratište premjestilo u na američke vode. Amerikanci su pritom potopili 49 njemačkih podmornica. Važno je napomenuti da je samo u tom razdoblju potopljeno više tonaže trgovačkog brodovlja nego u svim ostalim godinama zajedno (oko 6,2 milijuna BRT). U prvom svjetskom ratu potopljeno je 12 800 000 BRT savezničkog i neutralnog trgovačkog brodovlja, što predstavlja oko ¼ svjetske tonaže iz 1914. g. Njemačka je izgubila 178 podmornica, a od toga 35% na minama i mrežama na minama²⁰.

Podmornički rat na Jadranu (1914.-1918.) / Submarine war in the Adriatic Sea (1914-1918)

U podmorničkom ratu na Jadranu sudjelovalo je šest mornarica: Austro-Ugarska, Njemačka, Francuska, Italija i Velika Britanija.

Austrougarska mornarica imala je 14 podmornica usidrenih u Puli i Boki Kotorskoj. Austrougarske podmornice su djelovale u južnom Jadranu, na području luke Brindisija, a razbijale su pomorski promet na relaciji Italija-Albanija. U svibnju 1914. godine austrougarske podmornice su se proširile na područje otoka Kefalonije. U travnju 1914. godine austrougarska podmornica *U-5* južno od rta Santa Maria di Leuca potapa francuski oklopni krstaš *Leon Gambetta*. Podmornica *U-15* je u kolovozu 1914. godine potopila kod Visa jedan talijanski transportni brod na ruti za Valonu. Važno je napomenuti i najveću akciju austrougarskih podmornica - napad na konvoj koji je u veljači i ožujku 1916. prevezio srpske ranjenike na Krk. Pritom su austrougarske podmornice izvršile 26 napada na konvoj, izgubivši pritom tri podmornice²¹. Njemačke podmornice uglavnom su polagale mine po Jadranskom moru, a osobito ispred luka Brindisija, Valone i Taranta²². Njemačka podmornica *U-14* potopila je 1915. kod Hvara trgovački brod *Amalfi*. Talijanske podmornice su imale veliku podmorničku aktivnost u području Pule,

rta Ploča i Boke Kotorske, a poslije i do albanskih obala. U srpnju 1916. talijanska podmornica potpila je u Kvarnerskom zaljevu austrougarski parobrod *Albanien*. Talijanske podmornice su u ovom ratu pretrpjele i velike gubitke. Tako je u viškom akvatoriju podmornica *Balilla* potopljena od strane austrougarskih torpiljarki *T-64* i *T-65*. Francuske podmornice djelovale su na području Navarinskog zaljeva odakle su svaki peti dan ulazile u Jadran i u operacijskoj zoni Budva-Boka Kotorska ostajale do dva dana, da bi im kasnije zona bila otvorena od otoka Visa i rta Ploča, te do Pule. Francuska podmornica Papin potopila je austrogarsku torpiljarku *T-51*, Početkom 1917. francuska podmornica *Archimede* potopila je austrougarski parobrod *Zagreb*²³. Britanske podmornice imale su slabu podmorničku aktivnost. U ožujku 1918. godine britanska podmornica *H-1* greškom je torpedirala podmornicu *H-5*, dok je britanska podmornica *H-3* potonula na minama ispred Boke. Posebni događaj podmorničkog rata bila je Otrantska baraža. U toj bitci Centralne sile raspolagale su s tri podmornice, a Antanta s čak 20 podmornica. Podmornice su napravile zasjede na različitim mjestima u području planirane akcije, među ostalim i pred Brindisijem. Jedna od njih bila je talijanska *F1* u zasjedi pred Bokom, a druga pred Dračom. Jedna austrougarska podmornica izbacila je torpedo na talijansku krstaricu *Mirabello*, ali bez uspjeha. S druge strane, francuska podmornica *Bernoulli* torpedom je gađala austrougarske razarače *Czepel* i *Balaton*, ali bez uspjeha. Jedini uspjeh postigla je austrougarska podmornica, koja je pred Dračom torpedirala britansku krstaricu *Darmouth* i francuski razarač *Boutefen*.

Autor želi istaknuti jednu zanimljivost koja se sastojala u činjenici da su, posebice tijekom Prvog svjetskog rata, upotrijebljene i tzv. protupodmorničke podmornice. Ne postoji klasična definicija protupodmorničkih podmornica, no ovdje ih treba shvatiti kao podmornice koje se namijenjene obrani od nezakonitog napada podmornica. Njihova upotreba, prema autorovom mišljenju, dovodi do čistog podmorničkog rata ili podmorničkog rata u užem smislu. Primjer za ovo je slučaj podmornice *U-5* koja je kod Palagruže potopila talijansku podmornicu *Nereida*²⁴.

²³ Isaić, op. cit., str. 166.

²⁴ Novak, op. cit., str. 205.

Austrougarske podmornice su tijekom rata potopile tri oklopna krstaša, šest razarača, tri podmornice i nekoliko transportnih brodova, pritom izgubivši osam podmornica. Antantne podmornice potopile su jednu podmornicu i desetak trgovačkih brodova, pritom izgubivši 14 podmornica²⁵.

PRAVNO REGULIRANJE PODMORNICE KAO RATNOG SREDSTVA / Legal regulation of submarine as means of war

U razdoblju između dva svjetska rata postojala je težnja za većim ograničenjem upotrebe podmornica. Problemom podmorničkog ratovanja bavile su se Mirovna konferencija iz 1919. g.²⁶, Međunarodne konferencije u Washingtonu (1922.), Panamerička konferencija u Havani (1928.), Londonska konferencija iz 1930. i 1936. godine te Nyonska konferencija (1937.)

Pitanje podmornice i podmorničkog rata regulirano je *Ugovorom o zaštiti života neutralnih i neboraca na moru u ratno doba i o zabrani zagušljivih plinova* (u daljnjem tekstu: Washingtonskim ugovorom) iz veljače 1922. g. koji je sklopljen između pet pomorskih sila (SAD, Italija, Velika Britanija, Francuska i Japan). Trgovački brod ne može biti uzapćen prije nego što dobije naredbu, u svrhu određivanja njegovog obilježja, da se podvrgne pregledu i pretrazi, ili ako, po uzapćenju, odbije ići putem koji mu je naznačen. Trgovački brod smije biti uništen tek kada su ljudstvo i putnici prethodno sklonjeni na sigurno mjesto. U slučaju da jedna podmornica ne bude u mogućnosti uzaptiti trgovački brod poštujući gornja pravila, ona mora, u skladu s priznatim međunarodnim pravom, odustati od napada, kao i od uzapćenja te dopustiti trgovačkom brodu nastavak putovanja (čl. 1. Washingtonskog ugovora). Ugovorom je propisana nemogućnost upotrebe podmornice u svrhu nadzora trgovačkog prometa tijekom rata bez povreda međunarodnog prava i zabranjena je upotreba podmornica u svrhu nadzora trgovačkog prometa²⁷.

²⁵ Isaić, op. cit., str. 166.

²⁶ Tijekom donošenja tog ugovora pojavile su se tri struje: britanska - koja je tražila potpunu zabranu podmornica, francuska - koja je imala liberalan stav u pogledu upotrebe podmornica te američka - koja je podmornicu smatrala učinkovitim sredstvom za borbu protiv ratnih brodova te je tražila legalizaciju njezinog djelovanja.

²⁷ Sile potpisnice, priznaju da je praktično nemoguće

(čl. 4. Washingtonskog ugovora)²⁸ Ova je odredba vrlo nejasna jer ako čl. 1. st. 2. dozvoljava podmornici da nadzire pomorski promet, zašto onda čl. 4. istog ugovora podmornici oduzima to pravo. Autor smatra da bi zbog toga čl. 4. trebalo izbrisati. U ovom ugovoru utvrđena je i odredba prema kojoj visoke strane ugovornice pozivaju sve druge vlasti da izjave svoj pristanak na navedene odredbe.

Tijekom Londonske pomorske konferencije (1930.) bile su prisutne delegacije Velike Britanije, SAD-a, Francuske i Italije. Ponovno su se oblikovale dvije različite struje: *francuska* – predvodili su je Francuska, Italija i Japan koje su smatrale da se podmornici uredi pravni status, kao i svakom drugom ratnom brodu²⁹, te britanska – koju su zagovarale Velika Britanija i SAD sa stavom o zabrani podmorničkog djelovanja. Američki diplomat Steamson izjavio je da podmorničko djelovanje može biti zloupotrijebljeno protiv trgovačkih brodova tako da krši zakone rata³⁰. Godine 1936. g. održana je Druga londonska konferencija na kojoj je donesen *Londonski protokol*, tj. pravim nazivom *Protokol o pravilima podmorničkog rata*. Protokol je potpisalo 12 država članica, a 2. travnja 1937. g. pristupila mu je i Kraljevina Jugoslavija³¹. Ovaj je Protokol nastojao odrediti pravila upotrebe podmornice tijekom međunarodnog oružanog sukoba na moru. Protokol naglašava da se podmornice u slučaju napada na

upotrijebiti podmornice za uništenje trgovine bez povrede, kao što je to učinjeno tijekom rata od 1914. do 1918., načela opće usvojenih od strane civiliziranih nacija za zaštitu života neutralnih i neboraca i u cilju općeg priznanja zabrane upotrebe podmornice za uništenje trgovine kao sastavnog dijela međunarodnog prava, usaglašuju se da se smatraju ubuduće u međusobnoj obvezi u pogledu ove zabrane i pozivaju sve ostale nacije da pristupe ovom sporazumu. (čl. 4. Washingtonskog ugovora)

²⁸ Ovaj ugovor nije nikad stupio na snagu jer ga je Francuska odbila ratificirati. Mijušković, op. cit., str. 353., 1988.

²⁹ Prema njihovom mišljenju podmornica je oružje drugog reda, ratno sredstvo kao i ostalo, pa shodno tome upotreba podmornice mora biti regulirana. Zanimljivo je reći da je Italija na početku održavala priznanje i jednoj i drugoj struji, te je tvrdila da jačim pomorskim silama ne odgovara postojanje podmornice te da bi bilo nepošteno oduzeti to sredstvo iz sastava slabijih pomorskih snaga. Vidi o tome poblize: Popović, Jovan: *Ratni brod u međunarodnom pravu*, Savremena administracija, Beograd, 1975, str. 151.

³⁰ Mijušković, op. cit., str. 354., 1988.

³¹ Puni naziv ovog Protokola je *Protokol o pravilima podmorničkog rata*. Protokol su potpisale Njemačka, Belgija, Grčka, Finska, Panama, Bugarska, Albanija, Sveta Stolica, Austrija, Gvatemala, Norveška i Švicarska. Vidi: Petković, Boško: *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, Drugo preprađeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, 1992, str. 73.

trgovačke brodove, neovisno o njihovoj nacionalnosti, moraju pridržavati pravila međunarodnog ratnog prava koje vrijedi za površinske ratne brodove (čl. 1. Protokola). Dakle, skrivena namjera ovog Protokola je izjednačiti podmornice s površinskim ratnim brodovima, što je zapravo i moguće, pošto podmornica nije ništa drugo nego tip ratnog broda, koji kako mu samo ime kaže, može ploviti po morskom dnu, ali i na površini mora. Pod sintagmom „pravilima koja vrijede za površinske ratne brodove“ trebaju biti: „ograničenja s obzirom na osobe“ - koja su regulirana Drugom ženevskom konvencijom, a sastoje se u zaštiti brodolomaca, članova posade i putnika uhićenog trgovačkog broda. Zapovjednik podmornice dužan je pružiti pomoć svakoj osobi ili brodu koji se nađe na moru u pogibelji, ako to može učiniti bez opasnosti za svoj brod, posadu ili putnike³². „Ograničenja s obzirom na objekte“ propisana su Devetom haškom konvencijom o bombardiranju po pomorskim snagama u vrijeme rata (1907.) Zabranjeno je bombardirati nebranjene luke, gradove, sela ili zgrade (čl.1. Haške konvencije o bombardiranju po pomorskim snagama u vrijeme rata). Ovo pravilo nije vrijedilo za austrougarsku podmornicu *U-31* koja je 3. listopada 1918. g. zajedno s još nekoliko brodova sudjelovala u bombardiranju Pule. Ograničenja s obzirom na vrste oružja su propisane čl.1. Osme haške konvencije o polaganju podmorskih automatskih mina³³ (1907.). Unatoč postojanju ovih zabrana, njemačka podmornica torpedirala je 1940. godine na Atlantiku jugoslavenski trgovački parobrod *Rad*. Podmornice, također, ne bi smjele napadati određene vrste brodova koji su pod imunitetom od oružanog sukoba³⁴. Ovo pravilo nije vrijedilo za francusku podmornicu *Ampere* koja je kod Paklenih otoka 1915. potopila bolnički brod *Elektra*³⁵. Prema

³² O ovim ograničenjima vidi: Jelavić, Ante: *Međunarodni oružani sukobi na moru*, Naše more, br. 1-2. 2010., str. 175.-176. Tako je njemačka podmornica spasila brodolomce s broda *Velebit* koji je 1941. g. potonuo u Indijski ocean, te ih prevezla od koncentracionog logora *Marlyag und Meer*.

³³ Zabranjeno je upotrebljavati torpeda koja ne postaju neškodljiva nakon što promaše cilj (čl. 1. t. 3. Osme Haške Konvencije)

³⁴ Takvi brodovi su: vojni bolnički brodovi, bolnički brodovi koje upotrebljavaju službeno priznata nacionalna društva Crvenog križa, brodovi namijenjeni obalnom ribarstvu ili maloj lokalnoj plovidbi, brodovi kojima su povjereni vjerski, znanstveni ili humanitarni zadaci, brod-parlamentarac i kartelni brod.

³⁵ Isaić, op. cit., str. 165.

Protokolu, svaki ratni brod, površinski ili podmornica, nema pravo potopiti ili za plovidbu onesposobiti trgovački brod, osim ako se trgovački brod uporno odbija zaustaviti, a prethodno je sklonio putnike, posadu i brodske papire na sigurno mjesto. Brodski čamci za spašavanje ne smatraju se sigurnim mjestom ukoliko nije sigurno zbog vremenskih prilika, blizine kopna ili prisutnosti drugog broda (čl. 2. Protokola). Ova odredba je korisna jer dozvoljava podmornički rat, ali uz određena ograničenja. U prvom slučaju trgovački brod krši pravilo da se odazove na pregled ili pretragu. I kod podmornice se može stvoriti sumnja da brod prevozi oružje ili neku drugu robu čiji je prijevoz zabranjen, odnosno da je brod naoružan i da samim time predstavlja opasnost. U drugom slučaju u prvom planu je humanizacija podmorničkog rata. Dozvoljen je napad na trgovački brod, ali prije toga treba zbrinuti posadu i putnike, tj. zbrinuti ljudski faktor, nanijeti osobama i civilima što manje štete. Podmornica nije često u mogućnosti zbrinuti posadu i putnike. Iznimka je primjer broda *Laconia* čiji je dio posade njemačka podmornica zbrinula 1916. godine. Ovdje je neizravno spomenuta dužnost spašavanja koja je još definirana *Konvencijom o pružanju pomoći i spašavanju ljudskih života na moru*³⁶ (1910. g.). Vrijedi napomenuti da je spašavanje moralna dužnost i da se treba pomoći svakome tko je u nevolji, neovisno o tome pripada li zaraćenoj ili neutralnoj strani. Mijušković tako smatra da ovaj Protokol treba biti revidiran prvenstveno iz razloga upotrebe mnogih novih oružja i borbenih sredstava³⁷. Smith smatra da se teško može pretpostaviti da će se podmornice držati ograničenja koje dovode do toga da podmornice budu uništene³⁸. Za reviziju Londonskog protokola zalaže se i Tucker pošto su današnja pravila zastarjela i neprihvatljiva³⁹.

Autor se slaže s ovim rješenjima i sam smatra da će bez revizije

³⁶ Tekst Konvencije nalazi se u: Grabovac, Ivo: *Hrvatsko pomorsko pravo i međunarodne konvencije*, Književni krug, Split, 1997., Svaki zapovjednik broda je dužan, ako to može učiniti bez ozbiljne opasnosti za svoj brod, posadu i putnike, pružiti pomoć svakoj, pa čak i neprijateljskoj osobi koja se nađe na moru u opasnosti da bude izgubljena. Vidi o tome poblize: Kožul, Josip: *Problematika spašavanja na moru*, Mornarički glasnik, br. 4., 1973., str. 521.

³⁷ Mijušković, Bogoljub: *Pravila ratnog prava i podmornički rat*, Mornarički glasnik, br. 1., 1973., str. 172.

³⁸ Smith, Henry: *The Law and the Custom of the Sea*, Stevens and Sons, London, 1948., str. 82.

³⁹ Tucker, Robert: *The Law of War and Neutrality of Sea*, U.S. Naval War, College, 1975., str. 33.

Londonski protokol ostati samo norma povijesnog prava. Sljedeći akt koji regulira status podmornice je Sporazum o poduzimanju zajedničkih mjera od napada podmornica, odnosno Nyonski sporazum⁴⁰ (1937.). Ovaj sporazum označio je napade podmornica kao piratski čin i takve se podmornice smiju napasti i uništiti. Autor smatra ovu odredbu opravdanom, jer se poziva na definiciju piratstva iz čl.15. Konvencija o otvorenom moru (1958.) koja piratstvo definira kao, između ostalog, čin nasilja izvršen od strane putnika jednog broda ili posade, prema drugom brodu, protiv osobe, broda ili zrakoplova i osoba na njima. Neovlašteni napad podmornica je piratstvo, jer je usmjeren na lišenje života drugih ljudi, izvršava ga jedan brod prema drugom brodu, a izvršava se u osobne svrhe.

PODMORNIČKI RAT 1918.-1939. / *Submarine war 1918-1939*

Podmornički rat u razdoblju od 1918. do 1936. gotovo i nije postojao. Nakon dolaska na vlast fašista u Italiji (1924.) i nacista u Njemačkoj (1933.) fašizam 1936. g. dolazi na vlast i u Španjolskoj. Dana 17. srpnja 1936. ustankom španjolskih fašista u španjolskom dijelu Maroka počinje Španjolski građanski rat. Obje zaraćene strane (republikanska i fašistička) imale su nekoliko podmornica u svojoj redovima. Bitno je napomenuti da su u ovom ratu španjolski fašisti imali važnu pomoć od Italije i Njemačke⁴¹. Glede podmorničkog djelovanja, valja istaknuti da je neimenovana republikanska podmornica 11. srpnja 1937. g. potopila njemački krstaš *Leipzig*. Talijanska podmornica je 31. kolovoza 1937. pogodila britanski putnički brod *Havock*. Republikanska podmornica C-3 je zajedno s podmornicama C-4 i C-5 dana 15. kolovoza 1936. pokušale pogoditi fašističke ratne brodove *España* i *Almirante Cervera*⁴².

⁴⁰ Ovaj sporazum su potpisale Bugarska, Egipat, Grčka, Francuska, Jugoslavija, Rumunjska, SSSR, Turska i Velika Britanija. Ovaj sporazum je prestao vrijediti završetkom građanskog rata u Španjolskoj.

⁴¹ Pretpostavlja se da je čak 58 talijanskih podmornica zajedno s njemačkim U-Boat podmornicama sudjelovalo u Podmorničkoj legiji na strani fašista, što je bitna povreda čl. 6. Konvencije o pravima i dužnostima neutralnih država u ratu na moru (1907.)

⁴² Ove podmornice su također imale zadatak blokirati Gibraltarski kanal i zabraniti promet pobunjeničkih trupa iz južne Afrike i Andaluziju. Podmornica C-3 je dana 21. prosinca 1936. pogodena od njemačke podmornice U-34 koja je sudjelovala u operaciji *Ursula*.

PODMORNIČKI RAT 1939.-1945. / *Submarine war 1939-1945*

Praksa podmorničkog ratovanja nastavila se i u Drugom svjetskom ratu. U podmorničkom ratu sudjelovale su Velika Britanija, Njemačka, Italija, Japan, Francuska, SAD i SSSR.

Velika Britanija u početku se držala odredbi Londonskog protokola, da bi potom i ona prešla na neograničeni podmornički rat, postupno proglašivši pomorskezone u kojima se mogu potapati brodovi bez ikakve opomene. Britanci su se držali strategije koja glasi: osigurati vlastitoj mornarici plovidbu svim morima i istovremeno spriječiti protivnika u korištenju pomorskih putova. Velika Britanija je naoružavala svoje trgovačke brodove koji su tukli po njemačkim podmornicama. Primjer za to je naoružani trgovački brod *Hamester* koji je 1939. g. na Atlantiku potopio podmornicu U32⁴³. Zanimljiv slučaj dogodio se u prosincu 1939. g. kada je britanska podmornica *Salmon* susrela njemački putnički brod *Bremen* koji je plovio pod zaštitom aviona. Kapetan podmornice, u skladu s protokolom, izronio je na površinu i zatražio od kapetana broda da zaustavi brod. Kapetan se oglušio na poziv i nastavio put, a njemački avioni su napali britansku podmornicu⁴⁴. Njemačka je vodila neograničeni podmornički rat, potapajući trgovačke brodove bez prethodne opomene. Osnovni cilj njemačke mornarice bio je uništiti više tonaže nego što bi moglo biti nadomješteno novogradnjom svih njemačkih neprijatelja zajedno. Važno je reći da su njemačke podmornice potopile 1200000 BRT i veliki broj savezničkih, čak i neutralnih trgovačkih brodova⁴⁵. Primjerice samo u prvoj polovici srpnja 1942. g. njemačke podmornice su potopile čak 22 sovjetska trgovačka broda. Sjedinjene Američke Države su Proglasom od 7. prosinca 1941. g., vodile neograničeni podmornički rat protiv Japana. Japan je također vodio neograničeni podmornički rat. Zanimljivo je da je u bitci kod Marijanskih otoka Japan poslao 25 podmornica da u zasjedi čekaju protivničke brodove. Nijedna

⁴³ Jackson, Robert-Crawford, Steve: *Fighting ships of the world*, Grange books, London, 2004., str. 545.

⁴⁴ Mijušković op. cit., str. 357, 1988.

⁴⁵ Među potopljenim brodovima bili su: *Labud* (25. srpnja 1940. pored Coreigha), *Ivo Račić* (25. srpnja 1940. kod Islanda), *Preradović* (25. kolovoza 1940. u sjevernom Atlantiku), itd. Vidi o tome поблише: Šišević, Ivo: *Naša trgovačka mornarica za Drugog svjetskog rata*, Pomorski zbornik, br. I, Zagreb, 1962., str. 814. - 815.

od njih nije polučila rezultat, već ih je 17 potopljeno, od kojih je šest potopila američka fregata *England* u roku od 12 dana i time je postavila nevjerojatan rekord. Sovjetske podmornice su vrlo uspješno napadale njemačka pomorska plovila, tako što su prisilili Nijemce da plove u konvojima. Među njima se posebno isticala podmornica *Ersh* koja je tukla po njemačkim podmornicama u Baltiku 1942. g. Važnu ulogu imala je i podmornica *L3* koja je 1943. g., kod Baltika potopila njemački putnički parobrod *Goya*⁴⁶.

Protupodmorničke operacije podmornica su se nastavile i u Drugom svjetskom ratu, a rezultati toga su bili 80 potopljenih podmornica, a od toga 23 njemačke, 21 talijanske, 25 japanskih, 9 engleskih i 2 američke⁴⁷.

Podmornički rat na Jadranu (1939.-1945.) / *Submarine war in the Adriatic Sea (1939-1945)*

U podmorničkom ratu na Jadranu sudjelovalo je šest mornarica. Njemačka (4 podmornice), talijanska (115 podmornica), britanska (12 podmornica), grčka (6 podmornica), jugoslavenska (4 podmornice)⁴⁸.

Talijanske podmornice su svoje akcije temeljile na talijansko-grčkom frontu, ali bez većih uspjeha. Podmornica *Medusa* potopljena je 30. siječnja 1941. kod rta Kamenjak od britanske podmornice. Neimenovana talijanska podmornica je bezuspješno u lipnju 1941. g. pokušavala napasti britanski konvoj na relaciji Bari-Drač. Njemačke podmornice dolaze na Jadran nakon kapitulacije Italije (8. rujna 1943. g.) i zajedno s hidroavionima u siječnju 1944. napadaju Pulu i Rijeku. Pritom su izgubili podmornice *U-81* i *Nautilo*. Druga aktivnost njemačkih podmornica je polaganje mina ispred obala i luka, pri čemu se posebno istaknula podmornica *U-453* koja je u studenom 1943. g. postavljala mine ispred luka Bari i Brindisi. U desantu na Korčulu važnu je ulogu imala i podmornica *U-596*⁴⁹. Britanske podmornice imale su široku podmorničku aktivnost. Neimenovana britanska podmornica je 28. veljače

⁴⁶ Jackson-Crawford, op. cit., str. 406.

⁴⁷ Tako su američke podmornice u napadu na Pearl Harbour potopile svih pet japanskih džepnih podmornica. Vidi: Kitanović, Branko: *Rat na Dalekom istoku*, Istarska naklada, Pula, 1985. str. 273.

⁴⁸ Vidi: Isaić, op. cit., str. 67. u vezi s Pintarić, Vladimir: *Akcija podmornica na Jadranu u II svjetskom ratu*, Naše more, br. 2, 1972., str. 73 i Novak, op. cit., str. 236.

⁴⁹ Vidi: Vasiljević, Jovan: *Mornarica NOVJ*, Vojno izdavački zavod, Beograd, 1972, str. 159. - 164.

1942. godine potopila kod Drvenika brod *Nannuccia* koji je prevezio sol. U listopadu 1942. britanska podmornica oštetila je parobrod *Veglia* koji je plovio na relaciji Dubrovnik-Split, pritom ranivši 17, a ubivši 10 članova posade. Pored rta Kamenjak britanska podmornica dana 7. listopada 1943. g. torpedira putnički parobrod *Eridania*⁵⁰. Grčke podmornice su također bile aktivne. Podmornica *Katsounis* je dana 31. prosinca 1940. godine potopila talijanski parobrod *Quinto*, koji je plovio neutralnim jugoslavenskim vodama.

Podmornice Kraljevine Jugoslavije *Hrabri*, *Osvetnik* i *Smeli* su se početkom rata predale Talijanima te su do kraja rata plovile u sastavu talijanske mornarice. Podmornica *Nebojša* je uspjela isploviti na otvoreno more, pridružiti se saveznicima i patrolirati na liniji Alessandrija-Bejrut⁵¹.

PRAVNI STAVOVI O PODMORNIČKOM RATU I RAZVITAK PODMORNIČKOG RATA NAKON 1945. GODINE / Legal opinions about submarine war and development of submarine war after 1945 Suđenje pred Međunarodnim vojnim sudom u Nürnbergu / Nürnberg International Military Court Trial

Nürnberški proces (20. studenog 1945. do 31. kolovoza 1946. godine) prvi je primjer suđenja pred nekim međunarodnim sudom za ratne zločince.

Na optuženičkoj kupi našao se i admiral Dönitz. Optužnica ga je teretila zbog okrutnog vođenja podmorničkog rata i izdavanja naredbe podmorničarima da ne pružaju pomoć brodolomcima nego da ih uništavaju, a posebno ga je teretila za vođenje neograničenog podmorničkog rata protiv neprijateljskih i neutralnih trgovačkih brodova. Dönitz je također optužen da je 18. siječnja 1940. godine dao ovlaštenje podmornicama da bez opomene potapaju sve brodove u vodama blizu neprijateljske obale, za koje se može pretpostaviti da se u njima nalaze mine. Također mu je stavljeno na teret da je dao nalog da se ne spašavaju brodolomci potopljenih brodova⁵². Dönitz je u svojoj obrani iznio stav da je mornarica uvijek ostala u granicama

međunarodnog prava i Londonskog protokola. Također je izjavio da mu je temeljni princip podmorničkog ratovanja bio njemački Pravilnik o zapljenama koji je bio prepisan iz Protokola. Temeljni argument Dönitzove obrane bio je britanski *Priručnik uputstva za trgovačku mornaricu* iz 1938. kojim je dozvoljeno naoružavanje trgovačkih brodova, te je takvim brodovima dozvoljeno potapati podmornice. Dönitz je također istaknuo da je dana 25. siječnja 1940. naredio potapanje bez opomene svih brodova u određenoj zoni Sjevernog mora⁵³. Naveo je i da mu Londonski protokol „nije ležao na srcu“⁵⁴. Dönitzovi argumenti nisu opravdani. Neutralni brodovi nikad se ne smiju potapati bez opomene, osim u slučaju ako sami prethodno ne otvaraju paljbu. Glede Dönitzove izjave o Londonskom protokolu, autor smatra da ista u potpunosti nije valjana. Naime, svakom prosječnom građaninu „ne leži“ odredba prema kojoj je dužan plaćati porez, pa ga je dužan plaćati. Jednako tako, sve zaraćene strane, a u skladu s time i Dönitz dužne su poštivati Londonski protokol. Glede spašavanja brodolomaca, Protokol jasno kaže da zapovjednik podmornice ne može potopiti trgovački brod, ako ne može izvršiti spašavanje i treba ga ostaviti da mirno prođe pored njegovog periskopa. Sud je naposljetku prihvatio Dönitzov argument o postojanju naredbe britanskog Admiraliteta i oslobodio ga je optužbe za vođenje podmorničkog rata protiv naoružanih britanskih trgovačkih brodova, dok ga je osudilo za vođenje podmorničkog rata protiv neutralnih brodova i za nepoštivanje odredbi o spašavanju posada potonulih trgovačkih brodova.

Profesor Mijušković tu presudu smatra nerazumljivom, dok Smith smatra da je presuda pisana nerazumljivim jezikom, te je teško zasključiti zbog čega je Dönitz osuđen. Ovom je presudom dokazano da ratni zločin prestaje biti kažnjiv ako obrana može dokazati da su isti postupci poduzimani i od strane protivnika⁵⁵. Autor smatra da je presuda pravilno oslobodila Dönitza za vođenje

⁵³ Vidi: Jakaša, Branko: *Teorija i praksa međunarodnog ratnog prava*, Mornarički glasnik, br. 1., 1951., str. 136.-137.

⁵⁴ Dönitz je rekao da je sigurnost podmornice iznad spašavanja i da je razvoj zrakoplovstva učinio spašavanje nemogućim.

⁵⁵ Vidi: Mijušković, B: *Pravila ratnog prava i podmornički rat*, Mornarički glasnik, br. 1., 1971., str. 90. - 91. u vezi sa Smith, Henry: *The Law and Custom of the Sea*, London, 1950., str. 176.

rata protiv britanskih naoružanih trgovačkih brodova, pošto su oni aktivni subjekti podmorničkog ratovanja, kao i što ga je osudila za druge dvije točke.

Podmornički rat nakon 1945. / Submarine war after 1945

U razdoblju nakon 1945. primjetan je manji broj podmornica u ratnim mornaricama.

U Korejskom ratu (1950-1953) podmornicama je raspolagala samo 7. flota mornarice SAD-a koja je imala tri podmornice koje su služile za desantne zadatke. U Indijsko-pakistanskom ratu (1947.-1971.) sudjelovale su indijska i pakistanska mornarica, svaka s po deset podmornica. Posebno se istakla podmornica *Hangor* koja je 9. prosinca 1971. torpedirala indijsku fregatu *Kurki*, pri čemu su 193 člana posade izgubila živote. Prema pakistanskim izvorima tada je oštećena još jedna indijska podmornica, dok indijske vlasti ističu da je potopljena još jedna podmornica tipa *Daphne*. Indijska podmornica je 4. prosinca 1971. god. potopila ispred Vizagapatnama pakistansku podmornicu *Ghazi*, ali i pakistanske trgovačke brodove *Albas* i *Anisbaksch* te neutralni grčki tanker *Avlos*.⁵⁶ U Izraelsko-arapskom ratu Izraelske podmornice su uglavnom služile za prebacivanje diverzanata. Ovdje valja istaknuti da je podmornica *Tanin* 1947. iskrkala diverzante u luci Aleksandrija, a potom raketirala navedenu luku. U Falklandskom ratu (travanj-lipanj 1982. godine) u kojem su sudjelovale Argentina i Velike Britanija. Argentinska podmornica *Santa Fe* je 26. ožujka 1982. iskrkala diverzante na svjetionik Cape Pembroke na istočnom Falklandu. Nekoliko dana poslije je uništena. Britanci su bili puno uspješniji. Njihova podmornica HMS *Conquerer* potopila je južno od Falklanda brod *A.R.A. General Belgrano*⁵⁷. U Zaljevskom ratu 1991. valja istaknuti američku podmornicu *San Francisco* koja je posebnim *Tomahawk* projektilom gađala objekte na iračkom kopnu⁵⁸. U našem Domovinskom ratu (1990-1995.) podmornice je posjedovala samo bivša JRM. Ovdje valja istaknuti djelovanje neimenovane podmornice koja je u rujnu 1991. bila prisutna u Kvarnevsom

⁵⁶ Žabkar, Tone-Popović, Jovan: *Pomorske snage zaraćenih strana u indijsko-pakistanskom ratu*, Mornarički glasnik, br. 1., 1972., str. 953. - 954.

⁵⁷ Vidi: *Falklands Sea War*, preuzeo s <http://www.britains-smallwars.com/Falklands/sea-war.html>. dana 27. srpnja 2010. godine

⁵⁸ Jackson-Crawford, op. cit., str. 498.

⁵⁰ Id.; *Obračun na Jadranu*, Lykos, Zagreb, 1962., str. 46.

⁵¹ Vidi: Novak, op. cit., str. 237. *Smeli* je preimenovan u *Antonio Baiamonti*, a *Osvetnik* u *Francesco Rismondo*.

⁵² Tekst presude nalazi se u Popović, op. cit., str. 194.-197.

zaljevu tijekom blokade Rijeke⁵⁹.

U ratu NATO-a protiv tadašnje SRJ (ožujak-lipanj 1999.) valja spomenuti britansku podmornicu *Swiftsure* koja je *Towahavk* projektilima tukla po vojnim kopnenim objektima SRJ.

ZAKLJUČAK / Conclusion

U ovom smo radu upoznali institut podmorničkog rata. Osnovno načelo o ograničenosti prava izbora zaraćenih strana glede izbora sredstava primjenjuje se i u podmorničkom ratu. Nesumnjivo je da podmornica u početku nije bila pravno regulirana kao sredstvo ratovanja, ali se mora imati na umu da je podmornica vrsta ratnog broda i da u skladu s time podliježe pravilima međunarodnog prava koji vrijede za ratne brodove. Londonski protokol iz 1936. godine postavio je temeljna načela podmorničkog rata. Nažalost, njemačka praksa je pokazala suprotan stav. Presuda admiralu Dönitzu osudila je takve postupke, ali nije dokazala što je osnovan razlog vođenja podmorničkog rata i uvidjela proturječnost između vojne potrebe i prava. Mora se imati na umu da je podmornica nesposobna za vođenje rata bez povrede normi međunarodnog prava.

Drugi problem je moderan razvoj naoružavanja i sredstava za borbu koji nije usklađen s normama međunarodnog prava, a također imamo i sve veći broj protupodmorničkih podmornica koje imaju veliku ulogu u ratnim sukobima. Sama njihova djelatnost zavređuje pravno reguliranje. Odredbe Londonskom protokola su zastarjele i nužna je njihova korjenita revizija.

POPIS KRATICA / Abbreviations

BRT-Bruto Registaraska tona
JRM-Jugoslavenska ratna mornarica
NATO-North Atlantic Treaty Organization (Sjevernoatlantski pakt)
NDH-Nezavisna Država Hrvatska
NN-Narodne novine
NOVJ-Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
SAD-Sjedinjene Američke Države
SRJ-Savezna Republika Jugoslavija
SS-steamship (parobrod)
SSSR-Savez sovjetskih socijalističkih republika
UN-Ujedinjeni narodi
US-United states (Sjedinjene Američke države)

LITERATURA / References

a) Knjige / Books:

Andrassy, Juraj: *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1978.
Brodie, B: *A guide to the naval strategy*, Princeton, 1944
Crawford, Steve- JACKSON, Robert: *Fighting ships of the world*, Grange books, London, 2004.
De risio, Carlo: *Rat u ratu (1940.-1943.)*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1971,
Eddek, Maik: *Dakar and the Story of the Israeli submarines*, Tel Aviv, Mod Allie, Nir, 1997.
Fauchille, Paul: *Traite de international droit public II*, Paris, 1924.
Grabovac, Ivo: *Hrvatsko pomorsko pravo i međunarodne konvencije*. Književni krug, Split, 1997.
Kalpić, Anđelko-JELIĆ, Dušan: *Rat u Vijetnamu- dejstva na moru i rekama*, Izdanje Mornaričkog glasnika, Beograd, 1973.
Kitanović, Branko: *Rat na Dalekom istoku*, Istarska naklada, Pula, 1985.
Luttenberger, Axel: *Pomorsko ratno pravo*, Pomorski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2008.
Novak, Grga: *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća II*, Split, Marjan Tisac, 2004.
Perazić, Gavro Đ.: *Međunarodno ratno pravo*, Beograd, 1962.
Petković, Boško: *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, Drugo prerađeno i dopunjeno izdanje, Zagreb, 1992.
Pomorski leksikon
Pomorska enciklopedija
Popović, Jovan: *Ratni brod u međunarodnom pravu*, Savremena administracija, Beograd
Prikrić, Boris: *Prikrić, Boris: 3000 godina pomorskog ratovanja*, Nakladni zavod Znanje, Zagreb, 1985.
Radivojević, Gradimir: *Nepokoreni Jadran 1991/92. - Kronika jednog bezumlja*, Duševnik & Kršovnik, Rijeka, 1993.
Radojković, Miloš: *Rat i međunarodno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 1947.
Smith, Henry A.: *The law and custom of the sea*, Stevens and sons limited, London, 1948.
Tucker, Albert: *The Law of War and Neutrality of Sea*, US Naval War College, Washington, 1975.
Vasiljević, Jovan: *Mornarica NOVJ*, Vojni izdavački zavod, Beograd, 1972.

b) Članci / Articles:

Drašković, Tomislav: *Borbena dejstva protiv podmorničkih*

podmornica, Mornarički glasnik, br. 2, 1973.

Gvozdenović, Mihajlo: *Mogućnosti upotrebe torpednih čamacu u borbi protiv podmornica*, Morn, glasnik, br. 5., 1964.

Isaić, Vladimir: *Podmornički rat*, Pomorska enciklopedija, sv. 6., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983.

Jakaša, Branko: *Teorija i praksa međunarodnog ratnog prava*, Mornarički glasnik, br. 1., 1951.

Jelavić, Ante: *Međunarodni oružani sukobi na moru*, Naše more, br. 1-2, 2010.

Kožul, Josip: *Problematika spasavanja na moru*, Mornarički glasnik, br. 4., 1973.

Meznaršić, Drago: *Njemački diverzanti na otocima sjeverne Dalmacije*, Mornarički glasnik, br. 4., 1980.

Mijušković, Bogoljub: *Međunarodnopravni aspekti podmorničkog rata*, Pomorski zbornik, Savez društava za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, Rijeka, 1988.

Mijušković, Bogoljub: *Podmornički rat*, v. Pomorska enciklopedija, sv. 6., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983.

Mijušković, Bogoljub: *Pravila ratnog prava i pomorski rat*, Mornarički glasnik, br. 1., 1973.

Mijušković, Bogoljub: *Pravni status naoružanih trgovačkih brodova*, Mornarički glasnik, br. 1., 1983.

Palaveršić, Mate: *Podmornica protiv ratnog broda*, Mornarički glasnik, 1956.

Pintarić, Vladimir: *Akcija podmornica na Jadranu u II svj. ratu (I dio)*, Naše more, br. 1, 1972.

Pintarić, Vladimir: *Akcija podmornica na Jadranu u II sv. ratu (II dio)*, Naše more, br.2., 1972.

Šišević, Ivo: *Naša trgovačka mornarica za Drugog svjetskog rata*, Pomorski zbornik, br.1, Zagreb, 1962.,

Žabkar, Tone-Popović, Jovan: *Pomorske snage zaraćenih strana u indijsko-pakistanskom ratu*, Mornarički glasnik, br. 6., 1972.

c) Zakoni, konvencije i ostali pravni akti / Regulations, conventions and other legal acts:

Konvencija o bombardiranju od strane pomorskih snaga u vrijeme rata (Deveta Haaška konvencija) (1907.), Zbornik radova *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, Stručna biblioteka, Zagreb, 1979.

Konvencija o otvorenom moru potpisna u Ženevi dana 29. travnja 1958. godine

Konvencija o postavljanju automatskih podmorskih kontaktnih mina (Osma Haaška konvencija) (1907.), Zbornik radova *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, Stručna biblioteka, Zagreb, 1979.

Konvencija o pravima i dužnostima neutralnih država u ratu na moru (1907.), Zbornik radova *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, Stručna biblioteka, Zagreb, 1979.

Protokol o pravima podmorničkog rata (Londonski protokol) (1936), Zbornik radova *Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti*, Stručna biblioteka, Zagreb, 1979.

Povelja Ujedinjenih naroda, NN-Međunarodni ugovori (15/93)

Washingtonski sporazum o pravilima pomorskog ratovanja (1922.) preuzeto s <http://www.icrc.org> od 20. studenog 2010. godine

Ženevska konvencija za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i oružanih snaga na moru od 12. kolovoza 1949. (Druga ženevska konvencija), NN-Međunarodni ugovori, br. (15/94)

⁵⁹ Vidi: Radivojević, Gradimir: *Nepokoreni Jadran-kronika jednog bezumlja*, Duševnik & Kršovnik, Rijeka, 1992, str. 47 .